

Porkoláb Tibor: *Kultusz és felejtés. Lévy József irodalmi és társadalmi státusza*

Budapest, Ráció Kiadó, 2017 (Ligatura), 295 l.

Lévy József halálának 2018-ban esedékes századik évfordulója alkalmából Centenárium Emlékprogramot szervez négy miskolci közintézmény: a Herman Ottó Múzeum, a Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézete és a II. Rákóczi Ferenc Megyei és Városi Könyvtár. A recenzeált kötetet a Lévy József Centenárium Emlékprogramhoz kapcsolódva publikálták. A program célja, hogy a nagy évfordulókon szokásos kultusz eseményeken – emlékbeszédek, koszorúzási ceremóniák stb. – túl szakmai szempontból is méltó módon történjen meg a 19. század második felének és a 20. század elejének szépirodalmi és kritikai életére is jelentős hatást gyakorló, ám az irodalom nagyjaihoz képest mégis kisebb jelentőségű, miskolci kötődésű kismester, Lévy József emlékének a felelevenítése. Az emlékprogram döntéshozói a Lévy-monográfia, illetve a még megjelenés előtt álló, a költő kommemorációs beszédeit és emlékdókait összegyűjtő szövegkiadás elkészítésére nehezebben találhattak volna alkalmasabb személyt Porkoláb Tibornál.¹ Porkoláb már 1997-ben monografikus igénnyel gyűjtötte össze és írta le Abaúj, Borsod, Gömör és Zemplén megye irodalmi emlékhelyeit² – köztük természetesen Lévy Józsefét is –,³ majd 2001-ben az ő vezetésével jelentek meg Lévy 1892 és 1917 között íródott naplói is.⁴ A Lévy-életmű és -kultusz iránti érdeklődését pedig az említett kötetek mellett mintegy tizenöt, 1993 és 2014 között megjelent tanulmány is jelzi. Az elemzett munka tehát a szerző több mint két évtizedes kutatásainak eredményeit foglalja össze. E vizsgálódások jórészt szemléletmódjukban, a Lévy-kultusz iránti érdeklődésben hoztak újdonságot. A recenzeált kötet megszületésének körülményeit is különösen az teszi érdekessé, hogy

¹ A tervezett szövegkiadásról lásd: PORKOLÁB Tibor, *Emlékóda és emlékbeszéd: Módszertani elvek a kommemoráció szónoki műfajainak textológiai és filológiai vizsgálatához = Kősziklára építve: Built upon His Rock: Írások Dávidházi Péter tiszteletére: Writings in Honour of Péter Dávidházi*, szerk. PANKA Dániel, PIKLI Natália, RUTTKAY Veronika, Bp., ELTE BTK Angol–Amerikai Intézet Anglisztika Tanszék, 2018 (ELTE Papers in English Studies), 307–314.

² PORKOLÁB Tibor, *Irodalmi emlékhelyek: Abaújban, Borsodban, Gömörben és Zemplénben*, Miskolc, Bíbor–Felsőmagyarország, 1997.

³ PORKOLÁB Tibor, *Irodalmi emlékhelyek...*, i. m., 132–145.

⁴ *Szentpéteri üres fészkek: Lévy József naplója*, szerk. PORKOLÁB Tibor, Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár – Herman Ottó Múzeum – Miskolci Egyetem Textológiai Műhelye, 2001, I–II.

egy, a Lévay-kultusz vizsgálatát, illetve Lévay kommemorációs tevékenységét elemző munka, valamint az ehhez kapcsolódó, még megjelenés alatt álló szövegkiadás éppen a Lévay-kultusz egyik meghatározó eseményéhez kötődve, a kultuszépítés egyik elemeként és kimagasló teljesítményeként mutatkozhatnak meg. Mindeközben pedig példatárul is szolgálhatnak a Lévay-évforduló eseményeit szervezőknek és az ezeken a költő-politikus teljesítményét szónoklatokban és – esetleg – emlékdákban méltatóknak. (Az emlékévet követően talán a Porkoláb-kötetek Lévay-kultuszban betöltött szerepét is vizsgálat tárgyává tehetné egy irodalomtörténész, ezáltal láthatóvá téve az irodalomtörténet-írás közösség- és nemzetépítésben a 21. században játszott, egyébként kétségkívül kiemelkedő szerepét. Persze ugyanez vizsgálható lenne más jelenkori kommemorációs események, például a 2017-es Arany-emlékévben született számos Arany-monográfia és -tanulmánykötet kapcsán is.)

Az említett kutatási irányok mellett Porkoláb tanulmányai újdonságot hoztak Lévay kritikai tevékenységének a bírálataiban is, hiszen ő tárgyalta elsőként részletesen a miskolci költőnek a Gyulai Pál által szerkesztett Budapesti Szemlébe írott bírálatait.⁵ A Porkoláb Lévay-tanulmányait jelentős átdolgozásokkal magába építő *Kultusz és felejtés* mindennek eredményeképpen két nagy részre oszlik. Az első tárgyalja a Lévay-kultusz megnyilvánulásait, a másodikban Lévay keveset elemzett műveinek, emlékbeszédeinek és emlékdáinak, illetve a Budapesti Szemlében közölt kritikáinak az elemzésére kerül sor.

A *Lévay-kultusz* címet viselő első részben Porkoláb két fókuszpont köré csoportosítva, egy-egy nagy fejezetben járja körül a kultusz megnyilvánulásának egyes elemeit. Az első fókuszpont a Kisfaludy Társaság 1911. november 19-én, Miskolcon tartott ülése, a másik pedig a Lévay költészetét is alapvetően meghatározó lokálpatriotizmus, a költő „borsod-miskolczi” kötődése. Persze ez utóbbi kötődés indokolta azt, hogy a Kisfaludy Társaság ülését példátlan módon Miskolcon és nem Pesten (24) tartották meg. Ennek oka Lévay tagságának közelgő ötvenedik évfordulója volt. A költő borsodi kultuszának tárgyalása így már szükségszerűen a kötet első fejezetében megkezdődik, ami érthető, de ezzel együtt helyenként kissé zavaró átfedéseket is eredményez az első rész két nagy fejezete között. Sajószentpéter díszpolgári okleveléről például mindkét fejezetben szó esik (31, 63). Igaz, az ismétlődés érzetét ez esetben csökkenti, hogy a két szöveghely a *Szentpéteri üres fészek* más-más soraival eleveníti fel a díszpolgári cím elnyerésének a körülményeit. Bár hosszabb, szó szerint megegyező szövegrészeket nem találtam a kötetben, talán mégis szerencsésebb lett volna a több helyen is tárgyalt eseményeket a műnek csak egy helyén körüljárni részletesen, a munka többi pontján pedig csak egy-egy mondattal utalni a szóban forgó eseményre. A kötetben való eligazodást és ezzel együtt az egyes események teljes körű megismerését nehezíti, hogy a műben a belső utalások rendszerét nem dolgozta ki teljes körűen a szerkesztő.

⁵ PORKOLÁB TIBOR, *Lévay, a kritikus: A Budapesti Szemle Értesítő-rovata a századfordulón*, ItK, 116(2012), 5. sz., 603–639.

A hivatkozások rendszerint nem a recenzeált munka, hanem az annak anyagát korábban közreadó tanulmányok megfelelő szakaszaihoz utalják az olvasót.

Visszatérva a Kisfaludy Társaság miskolci üléséhez: amellett, hogy ennek apropóját Lévay tagságának közelgő évfordulója adta, az esemény időpontját Lévay november 18-án esedékes születésnapjához igazították. Az üléshez kapcsolódva számos jelentős, borsodi és országos illetékességű személy, intézmény, valamint egyesület fejezte ki a költő iránti megbecsülését. Porkoláb részletesen tárgyalja az ekkor tartott ünnepsorozatot, és ismerteti a Lévayt köszöntő jelentős személyiségek és intézmények sorát, illetve az egyes tisztelgő gesztusok jelentőségét. Ezzel pedig láthatóvá teszi, hogy a Lévay-ünnepély túlnőtt egyrészt az irodalmi, másrészt pedig a borsodi kereteken. (A költőt köszöntötte például a Szepesvármegyei Övökör Elnöksége is [36].) Az ünnepelés mértéke némiképp meglepő annak tükrében, hogy Lévayt kortársai sem sorolták a legjelentősebb poéták közé, és a „népnemzeti” irány művelői közül is legfeljebb csupán a negyedik helyen tartották számon Arany, Petőfi és Tompa Mihály után. Ráadásul az ünnepség során a Lévayt valamilyen formában méltatók jelentős része is jobbára csak egyetlen művét, a *Mikest* volt képes megnevezni. Ennek következtében válhatott később megszokottá, hogy tisztelői a „Mikes költője”-ként hivatkoztak rá.

Mindennek ismeretében persze rögtön felmerül a kérdés, hogy mégis hogyan részesülhetett egy másodvonalbeli költő ilyen méreteket öltő ünneplésben? Porkoláb hosszan vizsgálja ezt a problémakört, és több olyan jelenségre is felhívja a figyelmet, amelyekről joggal feltételezhető, hogy szerepet játszottak a Lévay-kultusz kialakulásában. Elsőként a költő életrajzának „legendásítását” emeli ki, amelynek révén biográfusainak egy része a szabadságharcban csak epizódszerephez jutó Lévayt az események egyik kulcsfigurájaként és Petőfi meghitt barátjaként kívánja láttatni, holott Lévay egyiknek sem tekinthető (40–42, 250). Emellett méltatói többször párhuzamot vontak Mikes rodostói és Lévay miskolci öregsége között. Érvelésük szerint ugyanis Lévay ugyanúgy túlélte a reformkori költőket, ahogyan Mikes a Rákóczi-szabadságharc száműzötteit (42–43). Ezzel párhuzamosan azt is rendszeresen hangsúlyozták a laudálók, hogy ő a magyar költészet „aranykorának” utolsó megmaradt képviselője, azaz Arany, Petőfi és Tompa barátjaként és pályatársaként, a múlt és a jelen közötti összekötő kapocsaként, a népnemzeti költészet utolsó reprezentánsaként érdemel elismerést. Lévay továbbá „nem egyszerűen a magyar irodalom egyik nagy öregjeként, de az írói testület *legidősebb* tagjaként”, „irodalmunk nesztora”-ként ünnepelték (44–45), aki alkotóerejét mindvégig megőrizte, és még később, 1917-ben, 92 éves korában is verssel emlékezett meg már régen elhunyt barátja, Arany János születésének századik évfordulójára (49). A pátriárkaszerep velejárója volt a kommemorációs feladatvállalás, a már nem élő pályatársak emlékezetének őrzése is, ami szintén növelte tekintélyét. Porkoláb szerint ugyanakkor a „századelőn kibontakozó Lévay-kultusz sokkal inkább a mindent és mindenkit túlélés képességére vagy adottságára, mintsem az olykor kuriózumként csodált (még a biológia törvényein is túllépő) öregkori költészetre alapozódik” (249).

A Lévay borsodi kötődését vizsgáló fejezetben Porkoláb arra is felhívja a figyelmet, hogy a költő ottani megbecsültségének eredője – természetesen lokális tematikájú költészete mellett – nagyfokú társadalmi beágyazottsága és a megyei hivatali rendszerben eltöltött három évtized. Ezen évek alatt főjegyzői, majd egy évig, egészen 1895. december 19-én bekövetkezett lemondásáig, alispáni tisztséget is viselt. Társadalmi beágyazottságát jól szemlélteti, hogy szinte minden miskolci kötődésű egyletnek tagja volt (84–85), és végrendeletében a helyi intézményrendszer igénybevételével számottevő összeget hagyományozott jótékony célra. Mindemellett a helyi kommemorációs események – mint például az 1859-es Kazinczy-ünnepély – kezdeményezője és egyik fő szónoka volt. Később főként ő szorgalmazta Szemere Bertalan hamvainak hazaszállítását, illetve Deák Ferenc érdemeinek borsodi elismerését és szobrának felállítását. Míg azonban a helyi társadalmi életben aktívan részt vett, a lokális irodalmi életben nem vállalt szerepet, és műveit rendszerint országos nyilvánosságot biztosító lapokban – például a Szépirodalmi Lapokban, Divatcsarnokban, Hölgyfutárban, Szépirodalmi Figyelőben, Koszorúban, Vasárnapi Ujságban, Fővárosi Lapokban, Budapesti Szemlében – jelentette meg. Irodalmi kapcsolatrendszere is országos léptékű volt. Még az 1850-es években került szorosabb kapcsolatba Arany Jánossal, Tompa Mihállyal, barátai közé számított Gyulai Pál, Szász Károly, Kazinczy Gábor és Erdélyi János. Lévay tehát irodalmi kapcsolataival és szerepvállalásával, valamint publikációs gyakorlatával egyaránt felette állt a helyi irodalmi életnek, mégis Porkoláb szerint éppen ez az elkülönülés tette alkalmassá „a régió szellemi arculatának hatékony felmutatására és képviselésére”. A monográfia írója hosszan elemzi azokat az alkalmakat, amikor Lévayt mint e képviseleti szerepkör betöltőjét ünneplik (99–105), miközben a térség más költőivel való kapcsolatát is görcső alá veszi. Lévay baráti kapcsolatot ápolt a szintén a népnemzeti irányt követő Kozma Andorral, és elismerő kritikákat írt róla. A rövid ideig Miskolcon élő és az ottani légkörtől idegenkedő Kaffka Margit társaságát viszont nem kereste, sőt lesújtó bírálatot írt *Kaffka Margit könyve* című versgyűjteményéről a Budapesti Szemlébe (107–108).

Lévay hatása ugyanakkor olyan nagy volt a miskolci kulturális életre, hogy a helybeliek még évtizedekkel halála után is az ő konzervatív értékrendje nyomán ítélték meg a művészetet. Porkoláb egészen az 1940-es évek elejéig tekinti át részletesen a Lévay-kultusz borsodi megnyilvánulásait, a Lévay József Közművelődési Egyesület létrejöttétől a szobor- és emléktábla-avatásokon át egészen a Lévay-kultusz szertartásmestereinek a bemutatásáig. Eközben helyenként még arra is talál módot, hogy a modern költészet ellen Lévay nyomán indított támadásokat is jelezze. Lévay hatását a helyi kultúrára az is mutatja, hogy halála után a miskolciak egy hozzá hasonló karakterű, a népnemzeti irányt követő, agg poétát, Csengey Gusztávot tekintették szellemi örökösének. A Trianon után Eperjesről Miskolcra került Csengey azonban rövidesen elhunyt, így végül nem tölthette be a neki szánt szerepet. A Lévay hatását bemutató képet végül Csorba Zoltán 1942-ben megjelent, *Miskolc és Borsod az irodalomban*

című monográfiájának vizsgálata teszi teljessé, amelyben a szerző annak igazolására törekszik, hogy a 19. század végén a borsodi kötődésű irodalmárok – Kazinczy Gábor, Vadnay Károly, Lévay József, Kiss József – irányították a magyar irodalmi életet, amely egyébként Lévay halála után hanyatlásnak indult. Porkoláb természetesen könnyedén kimutatja Csorba gondolatmenetének a hibáit, és kifejti, hogy Csorba az általa leírt irodalomtörténeti hagyományt „a lokális önazonosság megerősítése érdekében” találta ki (152). A Csorba könyvének megjelenését követő évtizedekből Porkoláb már csak a Lévay-kultusz hanyatlását érzékeltetheti.

Lévay kommemorációs tevékenységét a könyv második, *Lévay-archeológia* című egységének első nagy fejezete tárgyalja legrészletesebben. Lévay – Porkoláb értékelése szerint – kiváló szónoki képességeit először 1859-ben, a Kazinczy-centenárium borsodi szertartásmestereként csillogtatta meg, majd az elkövetkezendő évtizedekben Borsod vármegye, a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság kommemorációs eseményein is jelentős szerepeket vállalt. Az idő előrehaladtával azonban egyre inkább csak régi barátai – Arany, Kazinczy Gábor, Tompa Mihály –, valamint politikai ideáljai – Szemere Bertalan, Deák Ferenc – kultuszának az ápolásában vett részt. Porkoláb nem csupán Lévay fontosabb beszédeiről és az ezekről a korszakban elhangzott véleményekről emlékezik meg, hanem a beszédek egy részét elemzi is, és megállapítja, hogy Lévay „nem csupán elismert közigazgatási-politikai orátor, de a dicsszónoklatoknak is ünneptelt mestere” (170). Politikusok – Széchenyi István, Palóczy László, Szemere Bertalan és Deák – fölött tartott, ilyen típusú szónoklataiban a vezéreszme a patriotizmus, a beszédben a „dicsőített »nagy ember« az eszményi honszeretet perszónifikációjaként, maga az oráció az igaz hazafiságról szóló traktátusként nyeri el kommemorációs funkcióját” (171–172). Ebben a patriotista képzetkörben Lévay szerint az önérdékről való lemondás sikerességéhez gyakorlatiasságra és megfontoltságra is szükség van. Lévayt saját életpályáján is a patriotizmus megfontolt kinyilvánítása vezérelte, már főjegyzői kinevezése 1865-ös elfogadásakor, majd a kiegyezés és a Deák-párt, „a józan szabadelvűség” ezt követő támogatásakor is. A „»féktelen szenvedélyeket« gerjesztő »hazafias lyra« divatja” ellen a Budapesti Szemle kritikusaként is felemelte szavát, miközben írásait a népnemzeti költészet követőinek védelme és a modern líra iránti ellenszenv jellemezte. A Gyulai álláspontját közvetítő, anonim és pseudonim írásait Lévay csaknem harminc évig küldöztette a lapba. Porkoláb a mintegy félszáz kritikát Lévay naplóbejegyzései, Lévay és Gyulai levelezése, Lévay áljelhasználati sajátosságai és a lapot Gyulai halála után szerkesztő Voinovich Géza adatai alapján azonosította. A *Kultusz és felejtés* adta keretek között azonban az azonosítás folyamatát értelemszerűen nem tárhatta fel részletesen a szerző. Joggal állapítja meg ugyanakkor, hogy „a századvég éveiben Lévay tekinthető a *Szemle* legtöbbet foglalkoztatott kritikusanak” (216), akinek így értelemszerűen komoly szerepe volt a századvég irodalmának az alakításában. Éppen ezért sajnálatos, hogy Porkoláb mindeddig nem fordított figyelmet azokra a bírálatos jelentésekre, amelyeket Lévay az Akadémia és a Kisfaludy Társaság

által kezelt irodalmi pályázatokra érkezett művekről írt.⁶ Lévay ugyanis bírálóként nagy szerepet játszott a nyertes és így később megjelent művek kiválasztásában, és ekként is hathatott az irodalmi ízlés alakulására.

Mint arra Porkoláb is rámutat, maga a költő eseménytelennek tartotta életét, és életrajzírói sem találták eseménydúsnak. Lévay biografikus eseményeit a költő társadalmi szerepköreinek a kontextusába helyezve és más írók sorsának alakulásával párhuzamba állítva Porkoláb mégis érdekessé tudta tenni az életutat. Lévay életpályája a nemesi ifjak közül például Lisznyai Kálmánéval hozható párhuzamba abban, hogy mindketten az 1847–1848-as országgyűlés egyik megyei követe – Lévay Szemere Bertalan – mellé írnokként beosztva szereztek meg azt a tapasztalatot, amelyre később megyei hivatalnokként szükségük volt. Szintén Lisznyaihoz hasonlóan a szabadságharc leverése után Lévay újságíróként próbált megélni, hogy azután Arany, Gyulai és Szász Károly példáját követve tanárként helyezkedjen el a később róla elnevezett miskolci református gimnáziumban (66–78). Az 1865-ben bekövetkező politikai változásoknak köszönhetően végül Lévay három évtizeden át Borsod megyei hivatalnokként működött. Életpályája tehát abban mindenképpen eltér a korszak többi jelentős szépírójától, hogy néhány évet leszámítva egész életében szűkebb pátriájában működött. Vélhetően ugyanakkor a kötetkompozíciónak tudható be, hogy Porkoláb a Lévay-életpálya 1865 utáni tárgyalásakor felhagyott a költői életutak közötti párhuzamok felmutatásával. Ilyen hasonlóságok főként Arany János pályájával lennének kimutathatók, hiszen 1865-től Arany is hivatalnokként – akadémiai titoknokként – működött, és a szinte egész életén át tartó hivatalnokoskodás és puritán életmód eredményeképpen életük végére mindketten jelentős vagyont tettek szert, ennek köszönhetően megtehették, hogy visszavonulásukkor lemondjanak a nekik járó juttatásokról.

Mint az az eddig írottakból nyilvánvalóan jól látszik, Porkoláb Tibor legújabb kötete egyszerre tűnik a Lévay-kutatás, az irodalmi kultuszok kutatása és a kritikátörténeti vizsgálódások fontos darabjának, miközben számos, a Lévay-életúthoz és életműhöz kapcsolódó, továbbgondolásra érdemes kutatási irányt is kijelöl. Mivel a *Kultusz és felejtés* e recenzió publikálásakor már javában zajló Lévay-emlékév apropóján jelent meg, biztosan sokban hozzájárul majd ahhoz, hogy újraépüljön egy már csaknem teljes felejtésre ítélt kismester kultusza.

Gábori Kovács József

⁶ Lévay az Akadémia számára Gorove-, Karátsonyi-, Nádasdy- és Teleki-pályaműveket bírálta: FEKETE Gézáné, *Az Akadémia 1831–1858 között alapított jutalomtétellei és előzményei*, Bp., MTA Könyvtára, 1988 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei Új Sorozat 21 [96]), 107, 157, 185–188, 200. Az Akadémia, illetve a Kisfaludy Társaság számára írt bírálatokról lásd még: *Szentpéteri üres fészek...*, i. m., I, 141, 186, 334, 412.